

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. Момчил Николаев Методиев, дн,

Нов български университет

Научна област 2. Хуманитарни науки,

Професионално направление 2.2. История и археология

за придобиване на научната степен „доктор“

по професионално направление 2.2. История и археология

с кандидат Мария Александрова,

представен дисертационен труд на тема

„Музика и общество в България (20-те – 50-те години на 20 век)“

Представеният дисертационен труд се състои от въведение, четири глави, заключение и библиография на използваните извори и литература, с обем общо от 306 страници. Научен ръководител на дисертанта е доц. д-р Стефан Дечев.

Изследването разглежда една изключително интересна, малко проучена и често пренебрегвана от историческата наука тема – появата и разпространението на популярната музика, определяна понякога като „лека“, в периода от 20-те до 50-те години на 20 век, време, в което процесите на модернизация в българското общество водят и до налагането на т. нар. „масова култура“. Както е посочено и в дисертацията, обичайно науката, и по-конкретно историческата наука и музикологията обръщат внимание на „високата“ или „сериозната“ музика, докато етнологията се фокусира върху влиянието и разпространението на фолклора. Влиянието на тези жанрове не е подминато в дисертационния труд, тъй като както фолклорът, така и „високата“ музика оказват влияние върху формиращите се през този период масови вкусове, но конкретен обект на изследването е появата и разпространението на масовата, лека, музика, взаимодействието между тази музика и обществото в България от 20-те до 50-те години, както и зависимостта между високата музика и фолклора, от една страна, със съответното комersiално

обкръжение. Не са подминати и технологичните промени през епохата, направили възможна масовизацията на тази музика, чрез грамофона, радиото, киното и сценичните изкуства.

Както темата, така и хронологичния обхват на изследването са добре подбрани, като темата е разгледана в контекста и на по-широките обществени промени, включително и на големите исторически катаклизми през 20 век, като Втората световна война и установяването на комунизма, и въздействието, което тези политически промени, оказват върху развитието на този тип музика.

Във въведението е направен преглед на съществуващата голяма по обем литература в световната историография, посветена на връзката между музиката, от една страна, и социалните, моралните и политически тенденции от друга, и ролята на музиката в изграждането на индивидуалната, националната и социалната идентичност. Ползвайки световната историография за отправна точка, дисертационният труд представя появата и развитието на този тип музика в контекста на по-широките обществени процеси в България, в което се състои и един от основните приноси на този труд. От тази гледна точка представеният дисертационен труд представлява важен принос към всекидневната история в посочения период.

Четирите глави на изследването проследяват хронологично развитието и промените в популярната музика през четирите десетилетия от 20-те до 50-те години. Докато в три от тези случаи – промените през 20-те, след 9 септември 1944 г. и през 50-те години (съответно първа, втора и четвърта глава), следването от структурата хронологично деление по десетилетия изглежда напълно оправдано, с оглед на обществените промени през съответните десетилетия, отделянето на 30-те години (съответно – втора глава) като самостоятелен раздел изглежда трудно защитимо, тъй като трудно могат да се очертаят големи промени спрямо предходното десетилетие, извън посоченото от автора навлизане на този тип музика в нови обществени пространства (като селата) и появата и популяризирането на нови музикални стилове (като джаза).

Първа глава се спира на тенденциите в развитието на „леката“ музика през първото десетилетие след Първата световна война в контекста на промените в градската среда в България, сред които внимание е обърнато на навлизането на грамофона в частните домове

в годините след Първата световна война, появата на нови музикални и танцувални стилове, довели и до появата на първите „звезди“ на популярната музика и техните шлагери. Задълбочаването на тези тенденции е проследено във втора глава (30-те години), където основен и напълно оправдан акцент е поставен върху „вноса“ на популярна музика от Европа и света, включително и чрез гастролите на чужди изпълнители и популяризирането на техните изпълнения отново чрез грамофона, радиото и киното, както и чрез другите сценични изкуства (театър, опера, оперета). Трета глава се спира на промените в популярната музика, които се случват в годините на Втората световна война – приносните моменти в тази глава са свързани с критичният поглед към т. нар. „партизански фолклор“. Въпреки че дисертантът неизбежно се съобразява със съществуващата крайно идеологизирана мемоарна литература по този въпрос, все пак тя се опитва да погледне критично на тази литература, включително реконструирайки влиянието на популярната музика и в тези среди. Четвърта глава, посветена на „Музиката, политиката и обществото от 9 септември 1944 г.- до края на 50-те години“ разглежда въздействието, което оказват големите политически и икономически промени върху популярната музика, като коректно е очертано негативното въздействие на национализацията на заведенията и установяването на пълен държавен монопол върху създаването и разпространението на културната продукция. Основен и приносен момент в тази глава е очертаването на целенасочения опит от страна на държавата за ограничаването на популярната музика (и по-конкретно на джаза), за сметка на първо място на масовите песни с ясни идеологически послания, и в по-малка степен – на фолклора.

Като съществен принос на дисертационния труд следва да се посочи, че в хода на цялото изложение той не изгубва от фокус социалната значимост на популярната музика, включително и като акцентира върху мултиетничния характер на тази музика през посочения период и участието в нейното създаване и популяризиране на различни етнически малцинства (роми, евреи, арменци, турци). Напълно убедително звучи и обобщението, направено в заключението, че „установяването на тоталитарния контрол над обществото отново прави малцинствата не толкова видими в музикалната публичност“. В хода на цялото изложение изследването се спира на конкретни изпълнители и образци, като особено предимство за читателя е предаването на почти всички популярни песни от

разглеждания период и чрез техните линкове в интернет, което позволява на читателя да „следи“ изложението и чрез самите песни, за които се говори в текста.

Дисертационният труд се основава на солидна и разнообразна изворова база, което може да бъде отличено като едно от важните достойнства на труда – непубликувани документи от Научния архив на БАН, архивите на множество институции, съхранявани в Централния държавен архив, периодичния печат от съответния период, грамофонни плочи, каталози и дискографии, съхранявани в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Ползвана е и значителна по обем историография, както българска, така и световна, а информацията е уплътнена със спомени и мемоари от съответния период. Една от препоръките ми е за по-внимателно и критично използване на електронните източници, тъй като в дисертацията са цитирани текстове от множество интернет-издания, не всички от които се отличават с внимание към историческата достоверност. Като важно предимство може да се посочи присъствието в библиографската справка на списък с линкове към песните на най-известните изпълнители.

В обобщение относно приносите на дисертацията мога да отбележа, че то е едно от първите, посветени на появата на и разпространението на популярната музика, нейното разпространение е разгледано в съответния исторически и политически контекст, а авторката е очертала и социалната значимост на тази музика. Това предполага и че при евентуално бъдещо публикуване на този труд той ще се превърне във важен източник за всеки изследовател на този период по отношение на музикалните вкусове и тенденции в него. Като предимство следва да се посочи, че подбраната тема, както и начинът и стилът на изложение на материала прави текста изключително четивен и интересен (може да се добави и приятен за „слушане“), което предполага, че изследването има потенциала да излезе извън тясно специализираните исторически среди.

Дисертацията свидетелства за формирани добри умения за анализ и осмисляне на изворите, за добро познаване на историографията и за коректна и самостоятелна работа с нея. Напълно съответства на характера на изворовата база и на формулираните цели и задачи на дисертационния труд избраната методология и методика на изследване, която е

предимно историческа, но има и своите интердисциплинарни измерения, ползвайки изследвания и от областта на други науки като социологията, етнологията, музикологията.

Наред с като цяло логичната структура на изложението, дисертационният труд се характеризира с балансираност на изводите и оценките, прегледно и лесно проследимо представяне на източниците, професионално оформяне на научния апарат.

Доколкото ги имам, препоръките ми са свързани по-скоро с очакването ми да получа отговори на въпроси, поставени в изложението, но останали неизяснени. На първо място, дисертацията коректно представя въздействието на чуждите образци и изпълнители върху развитието на популярната музика в България, но в нея малко или почти нищо не се споменава за износа на българска популярна музика в чужбина, което предполагаемо е важна променлива, имайки предвид успешната кариера извън страната на изпълнител като Аспарух Лешников (само е споменато неговото завръщане в България през 1941 г.). В последна глава са очертани причините, принудили мнозинството от „звездите“ от предходните десетилетия да слязат временно или постоянно от сцената, включително и изселването или вдворяването в лагер на изпълнители като Асен Овчаров, Лени Вълкова и Леа Иванова. Много малко обаче се говори за съдбата на други „звезди“ от 30-те години, чийто живот през комунизма остава все така непознат, въпреки че вероятно има архивни данни, чрез които да бъде проследен (в архива на Комисията по досиетата, например), сред които на първо място може да се отбележи добре документираното убийство на Сашо Сладура. Очертаването на съдбата на тези изпълнители е възможно да постави под съмнение или поне да нюансира направеното в края на четвърта глава заключение, че „забавната и танцова музика (...) се оказва неизтребима, дори и за една тоталитарна власт като комунистическата“, поне що се отнася за въздействието, което този режим оказва върху тенденциите в популярната музика.

Представеният автореферат предава по-подробно от необходимото основните акценти в отделните глави, но като цяло отговаря на изискванията, коректно излага обектът и целите на изследването, състоянието на проучванията по въпроса, хронологичната рамка, методологията и структурата на изследването. В него напълно коректно са отразени и научните приноси на дисертанта.

Публикационната дейност на кандидата отговоря на минималните законови изисквания, като дисертантът представя пет публикации по темата на дисертацията в авторитетни научни списания (мнозинството в сп. „Исторически преглед“) и тематични сборници, от които една е излязла, а останалите са под печат.

Може да се обобщи, че дисертацията отговаря на всички изисквания, предвидени в закона. Освен, че покрива формалните изисквания и въпреки незначителните ми забележки, мога да обобщя, че дисертацията представлява важен принос към един малко познат, но важен момент от развитието на масовата култура в България. Всичко това ми дава основание да дам положителна оценка на дисертационния труд и да препоръчам на уважаемото научно жури да присъди на Мария Александрова образователната и научна степен „доктор“.

София, 7 януари 2022 г.

Подпис.....